

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9ΗΣ ΜΑΪΟΥ 1989

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΟΥ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ 200 ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ι. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Ἐν στή μάτια ὄλων τῶν λαῶν ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση ἀπετέλεσε ἕνα χαρμό-
σμερο ἄγγελμα γιά τόν ἄνθρωπο καί τὰ πεπρωμένα του, γιά ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἀπο-
τελεῖ ταυτόχρονα ἕνα ἔνασμα ἱστορικήσ μνήμης καί ἐθνικήσ ὑπερηφάνειας.

Καί τοῦτο, ὄχι μόνο ἐπειδή ὑπήρξαμε οἱ πρῶτοι, πλάι στόν ἔνδοξο γαλλικό λαό,
ποῦ ἐνστερνιστήκαμε —μέ τό Σύνταγμα τοῦ Ρίγα καί μέ τὰ ἐθελοντικά τάγματα τῆσ
στρατιᾶσ τοῦ Βοναπάρτη— τὰ ἀθάνατα κηρύγματα τοῦ '89· ὄχι μόνο διότι στή Ἐπα-
ναστατικά μας Συντάγματα τοῦ '21 ἀντηχεῖ ὁ πανανθρώπινος παλμός τῶν Διακηρύ-
ξεων τῆσ Γαλλικήσ Ἐπαναστάσεως, ἀλλά καί γιά τόν πρόσθετο λόγο ὅτι ἡ μεγάλη
αὐτή Ἐπανάσταση ἔκανε νά ἀναβιώσουν ἰδέες καί ἀρχές ποῦ εἶχαν ἤδη ἐκκολαφθεῖ
καί κροφορήσει στό μικρόκοσμο τῶν ἐλληνίδων πόλεων, καί ἰδιαίτερα τῆσ πόλεωσ αὐ-
τήσ τῶν Ἀθηρῶν ποῦ μᾶσ περιβάλλει ἔσασι μέ τόν ἱστορικό της φωτοστέφανο.

ἌΟχι! οἱ Γάλλοι ἐπαναστάτες τοῦ 1789 δὲν ἀπατήθηκαν ὅταν ἀπεκάλεσαν τήν
πρωτεύουσά τους «Νέα Ἀθήνα» ὅταν τήν ἐκόσμησαν μέ ἀνδριάντες, μνημεῖα καί πί-
νακες ζωγραφικήσ ἐνός Fragonard, ἐνός David, ποῦ ἀναπαριστοῦσαν θέματα καί
σκηνές ἀπό τήν Ἀθήνα τοῦ Περικλή· ὅταν τὰ ὀνόματα τῶν Θεομοσπυλῶν, τοῦ Μαρα-
θῶνα, καί τῆσ Σαλαμίνας ἀντηχοῦσαν μέσα ἀπό τὰ πολεμικά ἄσματα σέ κάθε γωνιά
τῆσ Ἐδρῶπης· ὅταν τό ἀρχαῖο δράμα γινόταν ἐπίκαιρο θέμα καί σορμός στίσ λαϊκές
συναθροίσεις τοῦ Παρισιοῦ.

Υπήρξε, πράγματι, κάτι μοναδικό, τὸ ἀνεπανάληπτο ἢ ζωντανὴ αὐτὴ παρουσία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας κατὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Καὶ θὰ παρέμενε, βεβαίως, ὡς κάτι τὸ ἐντελῶς ἀνεξίγητο καὶ περιέργο ἂν ἡ ἀναβίωση αὐτὴ δὲν ἀποτελοῦσε τμήμα ὀργανικὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδίου, ὅπως τὸ διεμόρφωσαν οἱ πρωτοποροὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μεταβολῆς.

Ὁ στρόβιλος τῆς ἐπαναστατικῆς βίας καί, στὴ συνέχεια, ὁ πολὺ στενόκαρδος φιλελευθερισμὸς τῶν μετεπαναστατικῶν χρόνων, ἔκανε νὰ λησμονηθοῦν ἢ νὰ περάσουν σὲ δεύτερο πλάνο ὅλες αὐτὲς οἱ ἐντυπωσιακὲς ἐκδηλώσεις καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ γιὰ πολὺ χρόνον ἡ ἀντίληψη πὼς τίποτε τὸ κοινὸ δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀρχαία καὶ τὴ νεώτερη δημοκρατία, τὴ δημοκρατία ποὺ ἐπεχείρησε εἰδικότερα νὰ ὀργανώσει ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση.

Ἡ ἐλευθερία τῶν ἀρχαίων, θὰ ἰσχυρισθεῖ ὁ Benjamin Constant σαράντα χρόνια μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἀφορᾷ μόνον τὸν πολίτη ἢ ἐλευθερία τῶν νεωτέρων ἀφορᾷ ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, ὡς ἄτομο. Τὸ ἴδιο θὰ ἐπαναλάβει σ' ἐμᾶς, μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα, ὁ Νεοκλῆς Καζάτζης.

Στὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, εἶναι ὁ «φιλελεύθερος» 19ος αἰώνας ποὺ ἐπλανήθη. Ἐπλανήθη, ἀκριβῶς, ἐπειδὴ διεχώρισε ριζικὰ τὸν πολίτη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Στὴν Ἀθήνα τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Δημοσθένη εἶναι ἡ κυρίαρχη ἰδέα τοῦ «ἐλευθέρου ἀνθρώπου» ποὺ περικλείει, ἀντιθέτως, σὲ μιὰ ἰδιαίτερη ἐνότητα, τὸν ἄνθρωπο ὡς ἄτομο καὶ τὸν πολίτη. Εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου, ὅπως λαμπρὰ τὴν διενεκρίνισε ὁ Ἰσοκράτης στὸν Παναηγηρικό, ποὺ καταξιώνει τὴ δημοκρατικὴ πόλη καὶ τὴν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, ὡς μοναδικὸ καὶ ἄξιο τρόπο ζωῆς.

Ὅταν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση προβάλλει μὲ τὴ σειρά της τὴν ἐπαναστατικὴ ἰδέα τοῦ Ἔθνους, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐννοεῖ ὁ Ἰσοκράτης. Ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτὴ τὴ συνολικὴ κοινωνία, τὸ κράτος, ὡς κοινωνία ἐλευθέρων, ποὺ εἶναι μαζὶ αὐτεξούσιες ἀτομικὲς ὑπάρξεις καὶ ἐνεργοὶ πολίτες.

Καὶ στὴ μία περίπτωση καὶ στὴν ἄλλη, καὶ στὰ κηρύγματα τοῦ '89 καὶ στὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων, ἡ Δημοκρατία δὲν εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς μορφές διακυβερνήσεως. Εἶναι ἡ ἀνθρωποκρατία στὴν ὑψίστη σημασία τοῦ ὄρου. Ἡ Δημοκρατία δὲν εἶναι ἔννοια ἀπλῶς ποσοτικὴ, ἀλλ' ἀκραιφνῶς ποιοτικὴ. Κατ' ἐξοχὴν ποιοτικὴ ἔννοια, ἀφοῦ ἀναφέρεται σὲ ἀρχές καὶ ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τίς ὁποῖες εἶναι ἀρρηκτα συνδεδεμένη ἡ ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου.

Τὰ περιορισμένα χρονικὰ ὅρια τῆς ὀμιλίας, δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ παρουσιάσω μιὰ ὀλοκληρωμένη τεκμηρίωση αὐτῶν τῶν προσεγγίσεων. Θὰ περιορισθῶ, συνεπῶς, νὰ ἀναπαραστήσω ἐντελῶς σχηματικὰ τὴ θεμελιακὴ αὐτὴ ταυτότητα τοῦ δημοκρα-

τικοῦ ιδεώδους πὸν ἔκανε τοὺς Παρισινοὺς τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ 18ου αἰῶνα νὰ αἰσθάνονται καὶ σὰν πολῖτες τῶν Ἀθηνῶν τοῦ πέμπτου ἢ τοῦ τετάρτου αἰῶνα π.Χ.

Θὰ ἔπρεπε ὥστόσο νὰ ὑπενθυμίσω προηγουμένως, γιὰ ὅσους θὰ εὑρισκαν ἴσως περιέργως ἢ ὑπερβολικῆς τῆς ἑλληνοπροεπιεῖς ἐκδηλώσεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι ἡ οὐμανιστικὴ παιδεία ἦταν διαδομένη τοὺς χρόνους ἐκείνους στὴ Γαλλία σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε ἔκανε τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ νὰ βρεῖ κι αὐτὸς ἐκεῖ ἓνα κομμάτι Ἑλλάδα πὸν δὲν εὑρίσκει πιά στὴν ὑπόδουλη πατρίδα του καὶ νὰ ταφεῖ στὸ Κοιμητήριον τοῦ Montrarnasse σφίγγοντας ὡς τὸ τέλος μέσα στὴ μεγάλη του καρδιά τὴν Ἑλλάδα τοῦ Χθές, τοῦ Σήμερον καὶ τοῦ Αὔριο.

Ποιοτικὴ, λοιπόν, ὅπως ἐσημείωσα, ἡ ἔννοια τῆς Δημοκρατίας! Μὰ ἡ Δημοκρατία, πὸν εἶναι ἡ κυβέρνησις τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ λαό, ἀκριβέστερα ἢ κυβέρνησις τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, δὲν ἀναφέρεται, ἀκριβῶς σὲ κριτήρια καθαρῶς ποσοτικῶ ὑπολογισμοῦ;

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος πρῶτος αὐτὸς ἔδωσε τὸν ὄρισμό καὶ τὴ δικαίωση τῆς πλειοψηφικῆς Δημοκρατίας, δὲν ἀναφέρεται ὥστόσο στὴν ποσότητα, ἀλλὰ στὴν ποιότητα τῆς γνώμης ἢ τῆς ἀποφάσεως πὸν μπορεῖ νὰ προκύψει ἀπὸ τὸ δημοκρατικὸ διάλογο. Καὶ γνωρίζει καλὰ καὶ ἐπιμένει ἰδιαίτερος ὅτι καμιὰ ἐξουσία — οὔτε ἐκείνη τοῦ λαοῦ — εἶναι ἀπόλυτη. Γι' αὐτὸ καὶ προκρίνει, ὅπως εἶναι γνωστὸ, μὲ ἰδιαίτερον ζῆλον τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, ἐπικαλούμενος ὄχι ἀπλῶς ἢ ὄχι μόνον κριτήρια λειτουργικῶν διακρίσεων, ἀλλὰ τὴν ἀλάθητη πείρα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ψυχολογίας:

«Τὸ γὰρ ἐπανακρέμασθαι καὶ μὴ πᾶν ἐξεῖναι ποιεῖν ὅ,τι ἂν δόξη συμφέρον ἐστίν· ἢ γὰρ ἐξουσία τοῦ πράττειν ὅ,τι ἂν ἐθέλη τις, οὐ δύναται φυλάττειν τὸ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων φαῦλον» (Πολ. V, 4, 1318).

Ἐκεῖνο πὸν ἰσχύει γιὰ τὸ κάθε ἄτομο χωριστά, ἰσχύει προφανῶς καὶ γιὰ τὸ πλῆθος. Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτόν, κοντὰ στὴν κυριαρχία τοῦ λαοῦ ἰσχύει ἢ ἀρχὴ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ νόμου καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ νόμο ἢ ὑπεροχῆ τοῦ Συντάγματος. Ἡ ἴδια ἢ συντακτικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι νοητὴ παρὰ μόνον ὡς ἐξουσία συντάξεως τῆς νόμιμης καὶ θεμιτῆς πολιτείας.

Εἶναι πολλὸ προφανές, ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης προβάλλει τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος καὶ τὴ συνακόλουθη ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν λειτουργικῶν καὶ τῶν ὀργάνων τοῦ κράτους, ἔχει φυσικὰ στὸ νοῦ τὴν προστασία τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἡ Δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων ἀναγνωρίζει ὡς σταθερὸ στοιχεῖο ἀναφορᾶς τῶν δικαιοκῶν τῆς θεσμῶν.

Οἱ νεότεροι χρόνοι παρέλαβαν ἀρχικὰ τὴν ἰδέα τῆς πλειοψηφικῆς Δημοκρατίας, ἀμεσης ἢ ἀντιπροσωπευτικῆς, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνουν ἰδιαίτερα τὸ πλούσιο ἀνθρω-

πιστικό της περιεχόμενο. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες, ἡ πολιτειολογία ἐκινήθη στὰ ὄρια μιᾶς ἀκαμπτης ἀντιπαράθεσως ἀνάμεσα στὴν «ἐλέω Θεοῦ» κυριαρχία τοῦ μονάρχη καὶ τὴν ἐξίσου δογματικὴ κυριαρχία τοῦ λαοῦ ὡς ὀλότητας! Ἐναντί τῆς νομ. Dei, ἡ νομ. Populi, ἐξίσου ὀλοκληρωτικὴ μὲ τὴν πρώτη. Ὁλοκληρὴ ἢ φιλολογία γύρω ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, ὑποκρύπτει μιὰ τέτοια ἀντιπαράθεση. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μόνο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἰδέα αὐτὴ τῆς ἀμφοτεροβαροῦς συμβάσεως παραμερίζεται ὀριστικὰ — συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Hume καὶ ἀπὸ τὸν Montesquieu — ἀρχίζει οὐσιαστικὰ ἡ νέα πορεία ἢ ὁποία, διὰ μέσου τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν, θὰ ἀπολήξει στὸ νέο πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἰδεῶδες τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὅμως, ἡ πορεία αὐτὴ, ἄλλως γνωστὴ ὑπὸ τὴν ὀνομασία τοῦ Διαφωτισμοῦ, εἶναι ἀκριβῶς ὁ νέος ἀνθρωπισμὸς, ποὺ ἐπαναφέρει στὸ προσκήνιο τῶν κατηγορικῶν προσταγῶν τῆς ἱστορίας τὴν ἀρχαιο-ελληνικὴ ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὡς προσωπικότητας ποὺ περικλείει ἀδιαχώριστα τὸ ἄτομο, ὡς ἠθικὴ καὶ βιολογικὴ ὄντοτητα καὶ τὸν πολίτη ὡς ἐνεργὸ μέλος τῆς συνολικῆς κοινωνίας.

Ἐπὶ ἐδῶ κι ἐμπρός, ὁ λαὸς ὡς ὀλότης, δὲν εἶναι νοητὸς παρὰ μόνο ὡς ἀθροιστικὸ σύνολο αὐτεξουσίῳ ἐνεργῶν ὑποκειμένων. Καὶ ἡ λαϊκὴ κυριαρχία, ἀποβάλλοντας τὸν ἀνορθολογικὸ της χαρακτήρα, δικαιώνεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἴση ἀναγνώριση τῆς βιολογικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ὑποστάσεως τῶν ἀτόμων ποὺ τὴν συναπαρτίζουν ὡς διακεκριμένοι φορεῖς ἀπαρραγῶν ἀτομικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἡ Δημοκρατία, μὲ ἐπίκεντρο τὸν ὀλοκληρωμένο ἐλεύθερο ἄνθρωπο καὶ πολίτη, γίνεται καὶ πάλι κατ' ἐξοχὴν ποιητικὴ. Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Διακηρύξεως τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη ποὺ προτάσσεται στὸ Γαλλικὸ Σύνταγμα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1791. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπως τουλάχιστον αὐτὸ ἐκδηλώνεται στὶς δεδηλωμένες προθέσεις τῶν πρωτοεργῶν της. Τὸ ἄρθρο 3 παραγρ. 1 τῆς Διακηρύξεως διαλαμβάνει:

«Ἡ ἀρχὴ κάθε κυριαρχίας ἐνυπάρχει οὐσιωδῶς στὸ ἔθνος».

Κυριαρχία, συνεπῶς, ὄχι τοῦ ὄχλου, ἀλλὰ τοῦ ἔθνους, ὡς ἀρμονικῆς συμβιώσεως ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Νόμου, ἴσου γιὰ ὅλους, προστατευτικοῦ, σύμφωνα μὲ κοιτῆρια ἀξιοκρατίας, ὅπως ὀρίζει τὸ ἄρθρο 6 τῆς Διακηρύξεως, ἀλλὰ καὶ ἐδωροετικοῦ γιὰ κάθε ἀδύναμο καὶ δεινοπαθοῦντα, ὅπως συνεπάγεται ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴ τῆς Ἀδελφοσύνης καὶ ὅπως τοῦτο θὰ διευκρινισθεῖ στὸ ἄρθρο 1 παραγρ. 7 τοῦ πρώτου Τίτλου τοῦ Συντάγματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τὸ ὁποῖο εἰσάγει μιὰ πρωτοποριακὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ «κοινωνικὴ» διάταξη.

Κυριαρχία τοῦ ἔθνους, ὑπεροχὴ τοῦ νόμου, στὰ ὄρια, πάντως, ποὺ διαγράφει τὸ Σύνταγμα. Τὸ ἐδ. 1 τῆς παραγρ. 3 τοῦ παραπάνω ἄρθρου διευκρινίζει μὲ τὴ σειρά

του: «*Η νομοθετική ἐξουσία δὲν δικαιούται νὰ ψηφίσει νόμους ποὺ παραβιάζουν ἢ παρεμποδίζουν τὴν ἐξάσκηση τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαιωμάτων ποὺ περιλαμβάνονται σ' αὐτὸν τὸν τίτλο καὶ εἶναι ἐγγνημένα ἀπὸ τὸ Σύνταγμα*». Τοῦτο σημαίνει, βεβαίως, ὅτι καμία ἐξουσία δὲν εἶναι ἀπόλυτη. Καὶ ὅτι κάθε δημόσιος λειτουργὸς εἶναι ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, ὅπως προβλέπεται καὶ στὸ ἄρθρο 15 τῆς Διακηρύξεως.

Κι ἀκόμη αὐτὸ τὸ ἄρθρο 16 τῆς Διακηρύξεως ποὺ ἀποβλέπει νὰ θέσει ὀριστικὰ τέλος σὲ κάθε ἀναρχίζουσα ἢ ὀλοκληρωτικὴ ἀντίληψη τῆς κυριαρχίας ὡς ἀνορθολογικῆς δυνάμεως ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποβιβάσει τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο σὲ ἓνα κατώτερο ἐπίπεδο ὑποτελείας:

«*Κάθε κοινωνία στὴν ὁποία ἡ ἐγγύηση τῶν δικαιωμάτων δὲν εἶναι ἐξασφαλισμένη καὶ δὲν εἶναι καθορισμένη ἢ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν δὲν ἔχει Σύνταγμα*».

Στὴ σημερινὴ ἑορταστικὴ ἐκδήλωση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, δὲν μοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐκθέσω μὲ κάποια λεπτομέρεια τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ οἱ πρωτογενεῖς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπέλεξαν γιὰ νὰ κάνουν ἔμπρακτον αὐτὸν τὸν ἀφορισμὸ.

Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ ἐπισημάνω, ὅτι πράττοντας ἔτσι, ἐπετέλεσαν ἓνα τεράστιο ἄλλα δύο καὶ πλέον χιλιετηρίδων, ἐπαναφέροντας στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο τὴν ἀληθινή, ἀνθρώπινη καὶ οὐσιαστικὴ ἔννοια τῆς Δημοκρατίας, ὅπως ἀκριβῶς τὴν εἶχε ἐπεξεργασθεῖ καὶ θέσει σὲ ἐφαρμογὴ ἡ Δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων.

Ἀνέφερα προηγουμένως τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἰσοκράτη. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπαναφέρω ἀκόμη στὴ μνήμη μερικὰ λόγια τοῦ Δημοσθένη, ποὺ τόσο πιστὰ ἐκφράζουν τὸ πνεῦμα τῆς ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας.

Δὲν θὰ ἀνασύρω ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιο αὐτὸ ἀδιάφυστης ἱστορικῆς μαρτυρίας ποὺ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα, τὰ ὅσα πειστήρια ἀναιροῦν τὸν ἰσχυρισμὸ σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἀρχαῖοι ἀγνοοῦσαν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου. Ἀφοῦ καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ προσώπου, καὶ τὸ ἄσυλο τῆς κατοικίας, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸ τεκμήριο τῆς ἀθωότητος τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἡ ἀρχὴ *non bis in idem* καὶ ἡ ἀπαγόρευση κάθε εἴδους βασανισμοῦ καὶ τόσα ἄλλα ἦσαν κατοχυρωμένα στὴ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων. Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ διαπιστώσει κανεὶς διαβάζοντας τοὺς λόγους του.

Θεωρῶ ὡστόσο χρήσιμο νὰ ὑπογραμμισθεῖ, ἐδῶ, ὅτι ἡ ἀναγνώριση τέτοιων δικαιωμάτων προϋποθέτει μιὰ ἰδέα τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τῶν θεωριῶν καὶ τῶν διεκδικήσεων ποὺ διατρέχουν τὸν πολιτικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ ὀρίζοντα τῆς Εὐρώπης πρὶν ἀπὸ τὸν γαλλικὸ Διαφωτισμὸ.

Ὁ Δημοσθένης, μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ παράλληλα πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, μᾶς τὸ κάνει σαφές:

«Ολόκληρη ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, Ἀθηναῖοι, ρυθμίζεται ἀπὸ τὴ φύση καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα, τὸ ἓνα, ἡ φύση, εἶναι ἄρρυθμο καί, γιὰ κάθε ἄτομο ἰδιαιτέρο γιὰ τὸν κάτοχό του· οἱ νόμοι (ἀντιθέτως) εἶναι ἓνα στοιχεῖο κοινὸ σὲ ὅλους, ἔρρυθμο καὶ ταυτόσημο ἀπέναντι ὅλων... Οἱ νόμοι θέλουν τὸ ὄρατο, τὸ ὀρθό, τὸ ὠφέλιμο, αὐτὸ ἐπιζητοῦν. Ὅταν τὸ ἀνέυρουν, ἀνακλύπτει μιὰ γενικὴ εὐταξία, ἐξαγγελλομένη σὲ ὅλους καὶ ταυτόσημη γιὰ ὅλους...» (Κατ. Ἀριστογ. 1, 15 - 16).

Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι πίσω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὠραία εἰκόνα τῆς Δημοκρατίας ὡς κράτους δικαίου καὶ δικαιοσύνης, δὲν προβάλλει ἀνάγλυφα ἡ κυρίαρχη ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου;

Γιὰ νὰ προστατευθεῖ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, θὰ σημειώσει ἀκόμη ὁ Δημοσθένης, ἀπαιτεῖται ὅπως ὁ νόμος εἶναι συντεταγμένος μὲ σαφήνεια, μὴν ἀφήνοντας περιθώρια ἀμφισβητήσεως καὶ παρερμηνείας στοὺς δημαγωγούς. Ἐπειδὴ ἡ δημαγωγία ἀποτελεῖ τὸν μεγαλύτερο κίνδυνο γιὰ τὶς Δημοκρατίες.

Ἀκόμη καλύτερα ἡ δημοκρατικὴ δικαιοσύνη εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὴν ἠθική.

Ἀπευθυνόμενος στὸ Δικαστήριον τῶν Ἑλλιαστῶν, ὁ Ἀθηναῖος ρήτωρ θὰ ὑπερθυμίσει σὲ ἓνα ἀπὸ τοὺς λόγους του, ὅτι οἱ νόμοι καὶ οἱ παραδόσεις τῶν Ἀθηνῶν διακρίνονται γιὰ «τὴν εὐσπλαχνία, τὴν ἐπιείκεια, ὅλα τὰ αἰσθήματα ποὺ προσιδιάζουν στὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο». Καὶ ὅταν, σὲ κάποια ἄλλη εὐκαιρία, θὰ θέσει τὴν ἐρώτηση: ποιά εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀθηναϊκῶν θεσμῶν; Θὰ δώσει αὐτὴ τὴν ἀπάντηση: «Εὐσπλαχνία ἀπέναντι τῶν ἀδυνάτων, πάλη ἐναντίον τῆς καταπίεσεως τῶν ἰσχυρῶν· τίποτε ἀπὸ ἐκείνη τὴ σκληρότητα ἀπέναντι τοῦ μεγάλου πλήθους, ἀπὸ αὐτὴ τὴ δουλοπρέπεια ἀπέναντι τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας».

Δημοκρατία καὶ ἀνθρωπισμός, στὴ Δημοκρατία τοῦ Κλεισθένη, τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Δημοσθένη εἶναι ἔννοιες ταυτόσημες. Καὶ περικλείουν ὅλες τὶς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ ζωικὸ βασίλειο.

Ἴδου γιὰτί οἱ Ἐπαναστάτες τοῦ '89 αἰσθάνονται τόσο κοντὰ στοὺς Ἕλληνες, τόσο κοντὰ ὅσο κανένας ἄλλος λαὸς στὴν ἱστορία τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου.

Δὲν εἶναι κι αὐτὸς ἓνας σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ αἰσθανόμαστε κι ἐμεῖς τόσο κοντὰ σ' αὐτούς;

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, ὅπως ὅλες οἱ μεγάλες ἐπαναστάσεις, ὅπως ἡ δική μας ἔθνικὴ ἐπανάσταση, ἐξελίχθη ἐν μέσῳ ἐπεισοδίων, βιαιοτήτων, πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ θεσμικῶν μεταβολῶν ποὺ ἀλλοίωσαν ἐν πολλοῖς τὴν πορεία της. Παρεδόθη, τελικά, δέσμια στὰ χέρια τῶν ἀντιπάλων της ἢ τῶν ἐκμεταλλευτῶν της.

Ὁ ἀπόηχος τῶν τολμηρῶν κηρυγμάτων της παρέμεινε ὡστόσο ἀκέραιος στὸν ὀρίζοντα τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου. Καὶ μαζί του, ἔπειτα ἀπὸ πολλαπλῆς περιηγήσεις καὶ παραπλανήσεις ἢ ἀνθρωπότητα φαίνεται νὰ

επανερχεται σήμερα — ακόμη και σὲ χῶρες ποὺ εἶχαν ἐπὶ μακρὸ ὑποκόψει σὲ νέες αὐταρχικὲς ἐξουσίες — σ' ἐκεῖνο ποὺ ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ παιδεία καὶ ὁ γαλλικὸς ἀνθρωπιστικὸς Διαφωτισμὸς εἶχαν θέσει ὡς κρηπίδωμα τῆς μόνης ἀληθινῆς Δημοκρατίας: τὴν ἰδέα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ὡς κοινῆς ἐλευθέρων ἀνθρώπων, μὲ ἔρεισμα τὸν ἀθάνατο στίχο τοῦ Πινδάρου: «Νόμος πάντων βασιλεύς».

Μὲ τὴν ἰδέα αὐτή, ποὺ ἀπεικονίζεται λαμπρὰ στὴ Διακήρυξη τῶν Ἰκαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη αἴρεται ὀριστικὰ ἡ ἱστορικὴ ἀντινομία ἀνάμεσα στὴν κεντραρχία καὶ τὴν ἐλευθερία, τὴν ὁλότητα καὶ τὸ ἄτομο, τὸν πολίτη καὶ τὸν ἄνθρωπο, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ ἀρετή.

Ἡ ποιοτικὴ ἔννοια τῆς Δημοκρατίας ἐπιβεβαιώνεται καὶ κατασφαλίζεται καὶ μαζί της ἡ χωρὶς ὄρια ἀνοδικὴ πρόοδος τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου μόχθου.

Αὐτὸ εἶναι, νομίζω, τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, στὴν ὁποία ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀποτίει ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς.